

Доц. д-р Елена Мујоска Трпевска *

ОСТВАРУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ЗДРАВА ЖИВОТНА СРЕДИНА: ДОБРИ ПРАКТИКИ И ПРЕГЛЕД НА СУДСКАТА ПРАКТИКА НА ЕСЧП

1.01 Изворна научна статија
УДК 342.7:343.261-052(497.7)
343.261-052:[616.98:578.834-036.21(497.7)]

Анстракт

Под влијание на климатските промени и еколошката криза, потребата од уредување и засилена заштита на човековите права и на природата во последните децении го помести фокусот на јавните политики кон создавањето нов институционално-правен систем на еколошко право. Неговото обликување, денес, е под силно влијание на концептот на еколошка правда како симбиоза на природните човекови права и неопходните одговори на современото општество за заштита на природата пред предизвиците на еколошката криза.

До пред неколку декади, концептот на заштитата на природата низ призмата на човековото право на здрава животна средина се сметаше за нова, дури и радикална идеја. Доволна потврда за тоа е фактот дека правото на здрава животна средина не се наоѓа како експлицитно прокламирано право во основните документи за човекови права. Во ерата на нивното изготвување, свеста на општеството за големината, темпото и негативните последици од деградацијата на животната средина не беше доволно напредната за да го гарантираат правото на здрава животна средина како основно човеково право.

Токму затоа, авторката прави преглед на компаративни законски решенија, најдобри практики во поглед на заштитата на животната средина и преглед на судската практика на ЕСЧП и остварувањето на правото на здрава животна средина. На крајот од трудот се дадени примери од практиката на Уставниот суд на РСМ во нормативната контрола на законите од еколошката област.¹

Клучни зборови: животна средина, еколошка правда, ЕСЧП, уставно-правна заштита

* Виш научен соработник, Центар за стратески истражувања „Ксенте Богоев“ при Македонската академија на науките и уметностите, emujoska@manu.edu.mk.

¹ Трудот го претставува вториот дел од истражувањето за „Улогата на уставните судови во заштитата на животната средина и на правото на здрава животна средина“ во издание на ЦПИА, март 2022.

Вовед

Во анализата за уставните судови во заштита на животната средина и на правото на здрава животна средина на сеопфатен начин е прикажана екоцентричната и антропоцентричната визија за одржлив развој. Критиката што се упатува на антропоцентричниот пристап, односно преминот кон екоцентричниот пристап со кој се забрануваат сите постапки, кои би значеле нанесување штета на животната средина и опкружувањето, придонесе за различно постапување на државите и нејзините субјекти во овозможувањето заштита на животната средина. Оттука, произлегуваат двете струења врз кои се темелат современите европски уставно-правни постулати: во форма на индивидуални права на здрава животна средина и на широка, колективна одговорност преку обврската на поединецот и државните актери во заштита на животната средина. Има и такви законодавства што ги поврзуваат антропоцентричниот и екоцентричниот пристап (пр. Боливија) или менувањето на Уставот на Еквадор во 2008 година, во кој се содржани правата на природата како посебни права (интересен е случајот кога реката Вилкабамба го добива спорот против покраинската влада на Лоја, в. *Greene, 2011*), но и давањето статус на правен субјект на дел од природата (пример, реката Вангануи во 2017 година (Whanganui River) во Нов Зеланд в. *Evans, Harumi, 2020*). Надминати се застарените предлози за справување со еколошките кризи преку спречување на технолошкиот и економски раст (нулта раст) или за преземање соодветни мерки за отстранување на негативните последици од неконтролираниот технолошки и економски развој, кои иако се широко прифатени, се докажаа како недоволни или, крајно, за воспоставување општествено уредување во кое нема да има колизија меѓу барањата на општеството и благосостојбата на природата, што се покажа како невозможно (види во *Popovic, (1979): 6*, понови податоци во *Joksić, Milojević, Đuričić, (2019): 131-141*).

Денес, сведоци сме на една нова ера каде што се признава правото на природата да постои, да се развива и да напредува. Признавањето на правата на природата, наречено уште и јуриспруденција на Земјата (Earth Jurisprudence), вклучува измена на уставни, национални закони и општи акти, но и, генерално, донесување нови политики, упатства и резолуции што сè повеќе укажуваат на потребата од правен пристап што ги признава „новите права“ за здрава животна средина.

Иако на почетокот се оценувани како апсурдни (*Ђурић В., (2020): 8*), ваквите решенија се оправдуваат со тезата дека признавањето на правата на природата не се поразлични од признавањето на правата на правните лица. Оттука, тргнува еден нов бран на уставни и законодавни решенија со кои Природата се признава како носител на право (Rights of Nature, RoN). Новиот нормативен пресврт во правното дефинирање на природата сега се применува и во Бразил, Колумбија, Индија, Мексико, Нов Зеланд и во дел од САД (Пенсилванија) (в. *Kauffman, Martin, (2018): 43-62*), каде што бројот на закони што се усвоени или се во фаза на усвојување достигнува до 96 со тенденција да се зголеми (*Rights of Nature and Policy, 2022*).

Компаративен преглед на уставно-правните инструменти и добрите практики за заштита на животната средина

Генерално, сите земји го уредуваат прашањето за заштитата на животната средина. Ретки се таквите што не содржат ниту една одредба во оваа насока. Од уставите што не го уредуваат прашањето за животната средина воопшто, би ги издвоиле уставите на САД (1787), Аргентина (1853), Луксембург (1868), Канада (1867), Данска (1953), Исланд (1944) и други (в. во *Ђурић В., (2020): 22*).

Отсуството на уставно загарантирани права на здрава животна средина и заштита на природата и живиот свет не го намалува бројот на иницијативи за заштита на природата, живиот свет и здравата животна средина. Така, во Аргентина, во јули 2020 година била поднесена колективна тужба, со што се иницирала постапка пред Врховниот суд со која се бара заштита на мочуриштата на Парана Делта (Paraná Delta), следејќи ги добрите практики на Боливија, Колумбија, Еквадор, Индија и Нов Зеланд (*Interpone acción de amparo colectivo ambiental, 2020*). Во Данска, во 2019 година започна кампања за вклучување на правата на Природата во Уставот на Данска како дел од политичка кампања (*Naturens rettigheder ind i grundloven, 2019*). Или, случајот со Канада од март 2019 година, кога е поднесена иницијатива за заштита на посебен вид животински свет (Southern Killer Whale, SRKW), апелирајќи да се донесе резолуција за поддршка на вродените права со цел спречување негово истребување (*Declaration of Legal Rights for SRKW, 2019*).

Интересен е податокот дека земјите од регионот, во рамките на тогашна СФРЈ, биле едни од ретките што поставиле уставно-правни гаранции за здрава животна средина. Водени од правците прифатени на Стокхолмската конференција во 1972 година, каде што главна тема била заштитата на животната средина, Уставот на СФРЈ од 1974 година своевремено претставувал единствен на светот што предвидувал право на здрава животна средина (*Поповић С. во Ѓурић В., (2020): 17*). Но, како се поставени уставните системи денес?

Како што беше претходно споменато, уставното уредување на заштитата на животната средина во одредена земја е важно бидејќи законските и другите норми мора да бидат целосно усогласени со Уставот како највисок правен акт на една земја. Карактеристично за земјите од регионот (Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора) е да имаат кодифицирани пишани уставни закони, кои на сличен начин како и РНМ го уредуваат прашањето за заштита на животната средина. Уставната заштита опфаќа одлучување за усогласување на законите со уставот, за усогласување на другите прописи со уставот и законот и за усогласување на законите со меѓународните договори. Единствената разлика на уставните гаранции на споменатите земји од регионот со РНМ е во тоа што кај нив постои можност за поднесување и одлучување по уставни жалби, тужби или апелациони поднесоци (во натамошниот текст: уставна жалба).

Босна и Херцеговина е единствената држава во регионот што не содржи уставна заштита на животната средина. Оваа држава, всушност, е единствената држава од поранешна СФРЈ чиј Устав (1995) не содржи одредба за правото на здрава животна средина. Меѓутоа, правото на здрава животна средина е содржано во правото на живот, што е директно предвидено во членот II/3-а од Уставот на БиХ. Како дополнителна гаранција, БиХ се повикува на меѓународните акти, особено на Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи, која има приоритет над сите други закони во БиХ. Голема улога игра и имплементацијата на Архуската конвенција. Правото на слободен пристап до информации овозможува секое лице да има право на пристап до информации контролирани од јавните власти во согласност со јавниот интерес. Покрај правото на постојана информираност, во БиХ се применуваат и останати правни инструменти. Така, од 2013 година се донесени измени во Законот за граѓанска постапка на Република Српска, со што се отвори можност за поднесување тужба за заштита на заедничкиот/јавниот интерес. Сега здруженијата, институциите или другите организации што ги штитат интересите и правата на граѓаните може да достават тужба за заштита на заедничкиот/јавниот интерес, кога органот со одредена (не)активност сериозно ги крши или ги загрозува заедничките интереси и права (*Амдију, Илиевски, Спировска (2020): 45*).

Заштитата на животната средина е предмет на регулирање на уставот на ентитетите, иако Уставот на Федерацијата на Босна и Херцеговина и уставите на 10-те кантони во Федерацијата немаат дадено специфична дефиниција за еколошките права. Само Уставот на Република Српска го дефинира ова право во членот 35, во кој се вели дека „човекот има право на здрава животна средина“. Решенијата во голема мера се поклопуваат со уставно загарантираните права во Србија (*Тирић В., (2020): 27*). Она по што се разликува е иземањето на државата од посебна одговорност за обезбедување на ова право и определбата дека „секој, во согласност со законот, е должен да ја заштити и да ја подобри животната средина во рамките на своите можности“. За заштита на уставноста на државно ниво се грижи Уставниот суд на БиХ, а на ентитетско ниво, Уставниот суд на ФБиХ и Уставниот суд на РС (*Zelena akcija, (2014): 7*).

Во Србија, заштитата на животната средина не е вклучена во категоријата највисоки уставни вредности, но на уставно ниво е утврдено правото на здрава животна средина. Членот 74 од Уставот, насловен како „Здрава животна средина“, одредува дека „секој има право на здрава животна средина и на навремено и целосно информирање за нејзината состојба“ (види и *Zelena akcija, (2014): 6*). Членот 74, покрај уставната гаранција за навремено информирање за состојбата на животната средина, ја определува државата и автономните покраини како примарни носители на обврската за заштита на животната средина, но со одговорност на сите за придонес кон заштитата и подобрувањето на животната средина. Слично како и во македонскиот Устав, членот 83 од Уставот на Србија го уредува ограничувањето на претприемништвото со закон, со цел да се заштитат животната средина и природните ресурси. Уставот на Србија, понатаму, гарантира и право на слободно користење и располагање со земјоделско земјиште, шумско земјиште и

градежно земјиште во приватна сопственост. Сепак, постои исклучок и од ова правило. Така, облиците на користење и располагање со овие видови земјиште може да се ограничат со закон (но не и со подзаконски акти), доколку е потребно за да се елиминира опасноста од оштетување на животната средина или да се спречат повредите на правата и интересите на други лица врз основа на закон (*Дреновак-Ивановиќ, Ђорђевиќ, Важиќ (2015): 23-24*).

Уставот на Словенија предвидува дека секој има право на здрава животна средина согласно законот, а обврската за заштита на тоа право ја носи државата. Затоа се донесени законски решенија со кои попрецизно се утврдуваат условите и начините за вршење на стопанските и други работи. Како дополнителна гаранција во Словенија се донесени и закони за надоместок на штета, доколку е загрозувана животната средина (повеќе во *Ѓурић В., (2020): 26*). Во ноември 2016 година, Словенија стана првата земја членка на ЕУ што го гарантира правото на пристап до вода за пиење како основно човеково право (види поопширно во: *Дреновак-Ивановиќ, 2017*).

Во Хрватска, заштитата на животната средина е ставена во категоријата највисоки вредности на уставниот поредок. Членот 3 од Уставот го дефинира „зачувувањето на природата и човековата околина“ како највисока вредност на уставниот поредок и основа за толкување на Уставот. Во членот 50 од Уставот се вели дека „претприемничката слобода и сопственичките права може целосно да се ограничат со закон за да се заштитат интересите и безбедноста на Република Хрватска, природата, животната средина и здравјето на луѓето“. Јасно е пропишана и одговорноста на државата за заштита на животната средина, бидејќи во членот 69 од Уставот се вели дека „државата обезбедува услови за здрава животна средина“, а во истиот член се вели и дека „секој е должен во рамките на своите овластувања и активности да се грижи за човековото здравје, природата и животна средина“ (*Zelena akcija, (2014): 6*). Административните одлуки за заштита на животната средина од прва инстанца се донесуваат од страна на централните или регионални/државни органи или други јавни тела, во зависност од прашањето што се уредува. Процедурата за административна жалба е уредена со Законот за управна постапка, а административните судови решаваат во поднесоци против јавните органи што ги прави важни судови во областа на заштитата на животната средина (според *Амдију, Илиевски, Спиrowsка (2020): 41*). Интересна е практиката на Хрватска да ги смета за итни случаите поврзани со заштитата на животната средина. Сепак, државата уредува дека итноста важи само за постапките иницирани согласно Законот за заштита на животната средина, а не и за поднесена тужба согласно друг закон, пример, Законот за заштита на природата. Во тој случај, начелото на итност не се применува, дури и кога тужбата е поднесена со цел заштита на животната средина (*ibid*). Дополнително, само во Уставот на Хрватска таксативно се наведени заштитените природни добра и вредности што се од посебно еколошко значење (*Ѓурић В., (2020): 26*).

Конечно, Црна Гора ја поставува заштитата на животната средина на највисок пиедестал. Членот 1 од Уставот ја дефинира Црна Гора, меѓу другото, како еколошка држава. Уставотворецот го поставува тоа во делот од заедничките одредби за човековите

права и слободи водени од членот 1, затоа што од ова општо право во голема мера влијае и остварувањето на другите права (*Zelena akcija, (2014): 7*). Во другите основи, Црна Гора се изедначува со останатите држави од регионот, па во членот 23 предвидува дека „секој има право на здрава животна средина“, што продолжува со правото на секој за „навремено и целосно информирање за состојбата на животната средина“, слично како и со српскиот Устав. Во Уставот на Црна Гора се додадени уште две права од Архуската конвенција што се однесуваат на можноста за влијание кога станува збор за прашања од областа на животната средина и за заштита на овие права. Слично како и во Србија и Хрватска, сите, особено државата, се должни да ја штитат и да ја подобруваат животната средина. Членот 59, како и во случајот со Уставот на Република Северна Македонија, предвидува дека слободата на претприемништвото може да се ограничи со цел заштита на животната средина и природните ресурси (*ibid*).

Преглед на судската практика на ЕСЧП и правото на здрава животна средина

Европската конвенција за човекови права не предвидува непосредна заштита на правата за здрава животна средина, па затоа, Судот ја развива својата судска практика и ги определува ситуациите во кои може да дојде до повреда на некое значајно право од областа на животната средина. Според Судот, непочитувањето на правото и уништувањето на животната средина може да има негативно влијание врз здравјето и благосостојбата на луѓето, па досега има донесено пресуди во над 300 случаи поврзани со еколошките права (*Environment and ECoHR, January 2022*).

Член 2 – Право на живот

Во поглед на заштитата на чл. 2 од Конвенцијата, најпрепознатлив е случајот на *Öneryıldız v. Turkey* што се поврзува со опасни индустриски активности. Во 2019 година беше покренат и случај за фрлање токсичен отпад во случајот *Di Caprio and Others v. Italy* што се однесува на „феноменот Terra dei Fuochi“. Во апликациите што чекаат судска разрешница се вбројуваат и апликациите за злоупотреба на емисии на стакленички гасови во случаите на *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others* од декември 2020 година и *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz et autres c. Suisse* од април 2021 година. Од донесените пресуди за природни непогоди се издвојуваат донесените пресуди за сторена повреда на чл. 2 во случајот на *Budayeva and Others v. Russia* и *M. Özel and Others v. Turkey*.

Член 3 – Забрана на мачење

Повредата на чл. 3 од Конвенцијата со која се забранува мачење, нечовечко или понижувачко постапување или казнување се согледува во случаите на *Florea v. Romania* и *Elefteriadis v. Romania*. Во двата случаи, осудените лица делеле ќелија и болничко одделение со затвореници што пушеле. Во првиот случај, Судот забележал дека апликантот никогаш немал индивидуална ќелија и дека морал да го толерира пушењето на другите

затвореници дури и во затворската амбуланта, што е спротивно на лекарските совети. Во вториот случај, слично, од државата се бара да преземе мерки за заштита на затвореникот од штетните ефекти на пасивното пушење, кога медицинските прегледи и советите на лекарите покажале дека тоа е неопходно поради здравствени причини.

Член 6 – Право на правична судска постапка

Судот одлучил дека има повреда на чл. 6 во случајот на *L'Erablière A.S.B.L. v. Belgium*, во кој како апликант се јавува непрофитно здружение на граѓани што водело кампања за заштита на животната средина. Овој случај е од голема важност бидејќи го опфаќа правото на информираност, но од еден друг аспект: не како пропуштена должност на државата да ги информира граѓаните, туку како спречување на здружението да извршува активности во насока на информирање на граѓаните за потенцијални ризици за животната средина (види повеќе во *Factsheet – Environment and the ECHR*, стр. 7 и во *Ђурић B., (2020): 67-68*). Правото на правична судска постапка од чл. 6 ст. 1 било повредено и во случајот на *Andersson and Others v. Sweden*, кога Владата на Шведска дозволила изградба на 10 км долга железница блиску до имотите на апликантите што немале претходна можност за увид во целосната документација. Повреда на конкретниот член имало и во случајот на *Apanasewicz v. Poland*, каде што Судот утврдил дека апликантот немал ефикасна судска заштита за времетраењето на судската постапка и во *Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey*, кога одлучил дека воздржувајќи се неколку години од преземање неопходни мерки за усогласување со голем број конечни и извршни судски одлуки, националните власти ги лишиле апликантите од ефикасна судска заштита.

Член 8 – Право на почитување на приватниот и семејниот живот

Повредата на чл. 8 од Конвенцијата, а во насока на правото на животна средина, се толкува преку сериозно загадување на животната средина што може да влијае врз благосостојбата на поединците и да ги спречи уживајќи во своите домови на таков начин што негативно ќе влијае врз нивниот приватен и семеен живот, како што е случајот *Guerra and Others v. Italy*; потоа, кога државата не ја исполнила обврската да обезбеди ефективна постапка што му овозможува на апликантот да има пристап до сите релевантни и соодветни информации што би му овозможиле да го процени секој ризик на кој бил изложен, како што е случајот со *Roche v. the United Kingdom*; во случаите кога државата не обезбедила суштински информации што ќе им овозможат на граѓаните да ги проценат ризиците по нивното здравје и живот, како што е *Vilnes and Others v. Norway* и кога државите не ги оствариле обврските согласно Конвенцијата да донесат закони или да преземат мерки за соодветна заштита и информираност за ризикот по нивното здравје и живот, како што е случајот со *Brincat and Others v. Malta*. Повредата на чл. 6 се толкува и преку делата на индустриска загаденост, како што е случајот *López Ostra v. Spain*, каде што државата не успеала да постигне правична рамнотежа помеѓу интересот на економската благосостојба на градот, односно интересот за поседување постројка за третман на отпадот, и ефективното

уживање на апликантката на нејзиното право на почитување на нејзиниот дом и нејзиниот приватен и семеен живот. Слично е и во случајот на *Taşkın and Others v. Turkey*, каде што државата не ја исполнила својата обврска да го гарантира правото на жалителите за почитување на нивниот приватен и семеен живот. Во случајот на *Fadeyeva v. Russia*, Судот смета дека имало повреда на членот 8 од Конвенцијата, утврдувајќи дека државата не успеала да постигне правична рамнотежа помеѓу интересите на заедницата и ефективното почитување на домот и приватниот живот на апликантката. Повреди на чл. 8 од слична природа има и во случаите на *Giacomelli v. Italy*; *Tătar v. Romania*; *Dubetska and Others v. Ukraine*; *Cordella and Others v. Italy*, а во фаза на одлучување е случајот на *Greenpeace Nordic and Others v. Norway*.

И покрај многубројните апликации со кои се бара заштита на чл. 8 од различни аспекти, Судот нашол повреда само во случаите на *Mileva and Others v. Bulgaria*, бидејќи државата не успеала да пристапи кон предметот со должно внимание и на тој начин да ја исполни својата обврска да обезбеди почитување на апликантите за нивните домови и нивниот приватен и семеен живот. Вториот случај на сторена повреда е *Yevgeniy Dmitriyev v. Russia*. Тука државата не успеала да постигне правична рамнотежа помеѓу интересот на локалната заедница да има корист од заштитата на јавниот мир и безбедноста и ефективно спроведување на законите од страна на полициските сили, и ефективно уживање на правото на почитување на приватниот живот и домот на апликантот.

Во поглед на повредата на правата од чл. 8 поради бучава од патниот сообраќај, Судот донел одлука дека се сторени повреди во сите поднесени случаи поради оваа околност, и тоа: *Deés v. Hungary*, *Grimkovskaya v. Ukraine* и *Kapa and Others v. Poland*. Слично, во случајот на *Bor v. Hungary* е сторена повреда, но овој пат поврзана со железничкиот сообраќај.

Членот 8 е повреден во случајот на *Brândușe v. Romania*, а поврзано е со собирање, управување, третман и отстранување отпад. Слично, кај *Di Sarno and Others v. Italy*, Судот утврдил дека собирањето, третманот и депонирањето на отпадот се опасни активности, а државата била должна да донесе разумни и соодветни мерки за заштита на правото на засегнатите лица на здрава животна средина.

Во поглед на загадувањето на водата за снабдување, чл. 8 од Конвенцијата е повреден во случајот на *Dzemyuk v. Ukraine*, каде што апликантот се жалел дека изградбата на гробишта во близина на неговата куќа довела до контаминација на неговото водоснабдување, и за пиење и за градинарство, оставајќи го неговиот дом практично непогоден за живеење, а неговата земја неупотреблива. Судот одлучил дека Украинската влада не докажала дека гробиштата биле изградени и користени во согласност со домашните регулативи.

Член 10 – Слобода на изразување

Правото на слобода на изразување во насока на заштитата на животната средина било повредено во три случаи пред ЕСЧП. Во првиот, *Steel and Morris v. the United Kingdom*,

Владата на Обединетото Кралство тврдела дека апликантите не треба да бараат заштита според членот 10 од Конвенцијата бидејќи тие не се новинари. Судот, сепак, донел одлука дека е сторена повреда бидејќи во едно демократско општество дури и малите организации што се занимаваат со еколошки и социјални прашања може да водат јавни кампањи за заштита на здравата животна средина. Во вториот случај, *Vides Aizsardzības Klubs v. Latvia*, апликантот е невладина организација за заштита на животната средина, која во ноември 1997 година усвоила резолуција упатена до надлежните органи во која ја изразува својата загриженост во врска со зачувувањето на крајбрежните дини на делот од брегот во Риганскиот Залив. Резолуцијата, која била објавена во регионален весник, содржела и наводи дека локалниот градоначалник ги олеснил нелегалните градежни работи во крајбрежната област. Градоначалникот поднел тужба за надоместок на штета против апликантот, тврдејќи дека изјавите во решението се навредливи. Третиот случај, *Rovshan Hajiyeu v. Azerbaijan*, е поднесен од страна на новинар, кој се пожалил на одбивањето на властите да дадат пристап до информации од јавен интерес за влијанието врз животната средина и здравјето на поранешната советска воена радарска станица. Тој изјавил дека судските пресуди во врска со овој случај не биле соодветно образложени. Судот донел одлука дека е сторена повреда на чл. 10 во корист на апликантот.

Член 11 – Слобода на собирање и здружување

Судот донел одлука дека е повреден чл. 11 од Конвенцијата во случајот на *Costel Pora v. Romania* бидејќи на жалителот, основач на еколошко здружение, не му било дозволено регистрирање на предметното здружение, без да му дадат можност и време да ги отстрани сите неправилности во Статутот пред завршување на процесот на регистрација, како што било предвидено според националното законодавство.

Примери од практиката на Уставниот суд на РНМ во нормативната контрола на законите од еколошката област

Анализата на заштитата на индивидуалното право на здрава животна средина (в. точка 7.2) се темели врз две основни тези. Прво, уставно-правната формулација за право на здрава животна средина навистина го отежнува остварувањето на правата на граѓаните и, општо, заштитата на животната средина и природата. Второ, очигледен е недостигот на информираност кај граѓаните, што директно придонесува за слабо учество и оневозможен пристап до правдата со цел ефикасно остварување и заштита на суштественото право на здрава животна средина.

За да ги докажеме поставените тези, во оваа анализа направивме преглед на поднесените иницијативи до Уставниот суд во последните 15-ина години.

Во периодот од 2005 до 2015 година, граѓаните поднеле десетина иницијативи со кои бараат оценка на уставноста и законитоста на законите од еколошката област. Преовладуваат иницијативи во кои се бара оценка на уставноста на законите (во случајот Закон за животна

средина) и уставноста и законитоста на прописите токму поради непостоење можност за уставно-правна заштита на правото на здрава животна средина. Постојната регулатива дозволува само нормативна контрола на уставноста и законитоста, односно го ограничува Судот да даде заштита само во границите на неговата основна надлежност.

Заклучок

Во недостиг на соодветен правен механизам (како што е Уставната тужба во Хрватска и Србија), граѓаните на РНМ се оставени да го искористат своето право да пријават несогласност, односно норма што ги повредува слободите и правата, и бараат да биде отстранета од правниот поредок. Во испитуваниот период од десет години, Судот одлучил дека таква несогласност постоела во два случаи (во 2006 и 2009 г.), што значи дека одлучил да ја отфрли иницијативата или да не поведе постапка во сите останати случаи на поведени иницијативи од граѓаните. Членот 110 алинеја 3 од Уставот го стеснува кругот на слободи и права по кои граѓаните може да поднесуваат иницијативи за нивна заштита. Во нив не спаѓа правото на здрава животна средина. Ако на тоа се додаде и слабата информираност на граѓаните за активностите на државата и одделните субјекти во еколошката сфера, како и нивното (не)вклучување во процесот на одлучување, не изненадува малиот број поднесени иницијативи од граѓани.

Во државата е забележан значителен пресврт од средината на 2017 година, па сè до почетокот на 2022 година, кога бројот на поднесени иницијативи од граѓани и здруженија на граѓани до Уставниот суд забрзано расте.

Предмет на оспорување се одлуките за донесување детални урбанистички планови по кои Уставниот суд поведува постапки за нивно оценување и во најголем дел одлучува за нивно укинување. Кај сите поведени иницијативи, граѓаните се жалат дека не биле информирани од надлежните органи и дека со необјавувањето на одлуките, на граѓаните им се оневозможува правото на жалба по таа одлука, што се гарантира со членот 65 став 11 од Законот за животна средина. Позитивно изненадува сеопфатноста на поднесените иницијативи во изминатите три години, кои, меѓу другото, се повикуваат на меѓународната практика, користат извори од ЕСЧП и бараат заштита согласно одредбите од Архуската конвенција за правото на информираност на граѓаните и учество во одлучувањето во еколошката сфера.

Elena Mujoska – Trpevska, Ph.D²

IMPLEMENTING THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT: BEST PRACTICES AND A REVIEW OF ECTHR CASE LAW

Abstract

In recent decades, under the influence of climate change and the environmental crisis, the necessity to regulate and improve the protection of human rights and nature has changed the focus of public policy toward the establishment of a new institutional-legal system of environmental law. Its current form is heavily influenced by the concept of environmental justice as a symbiosis of natural human rights and the essential actions of modern society for the conservation of nature in the face of environmental difficulties.

Until recently, the idea of protecting nature through the lens of the human right to a healthy environment was considered novel, even radical.

The fact that the right to a healthy environment is not explicitly stated as a right in the basic human rights documents is sufficient proof of this. At the time of their drafting, society's awareness of the magnitude, rate, and negative consequences of environmental degradation was not advanced enough to warrant the right to a healthy environment as a fundamental human right.

As a result, the author examines current comparative legal solutions, best practices in environmental protection, ECtHR jurisprudence, and the realization of the right to a healthy environment. At the end of the paper, examples from the practice of the RNM Constitutional Court in the normative control of environmental laws are provided.

Keywords: environment, environmental justice, ECtHR, constitutional-legal protection

² Senior Research Associate, Center for Strategic Research “Ksente Bogoev”, Macedonian Academy of Sciences and Arts, emujoska@manu.edu.mk.

Библиографија

- Амдију, Наташа, Илиевски Најдовска Кристина, Спировска Доковска Наташа. (2020). Компаративна анализа на постоечки модели на правна помош во и надвор од ЕУ и најдобри практики. Центар за еколошка демократија Флорозон Скопје.
- Дреновак-Ивановић Мирјана. (2017). Уставноправна заштита права на здраву животну средину и измене уставног оквира; у: Лилић Стеван (ур.), Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије, Београд, стр. 216-231.
- Мирјана Дреновак-Ивановић, Сретен Ђорђевић, Синиша Важић (2015). Правни инструменти еколошке заштите – грађанскоправна и кривичноправна заштита. ОБСЕ Мисија у Србији.
- Ћирић, Владимир. (2020). Уставна заштита права на здраву животну средину у Републици Србији (мастер рад), Правни факултет, Универзитет у Нишу.
- Улогата на уставните судови во заштитата на животната средина и на правото на здрава животна средина, ЦПИА, март 2022. Достапно на: https://cpia.mk/wp-content/uploads/2022/05/cpia_analiza_ustavni-sudovi_zzivotna_sredina_b5_v1_16_prw.pdf
- Aarhus Convention - Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters, Aarhus, Denmark, on 25 June 1998., <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>
- Alvazzi del Frate, A., Norberry, J. (1993) Environmental Crime, Sanctioning Strategies and Sustainable Development. Rome: Unicri and Australian Institute of Criminology.
- Batrićević, A. (2014) Nepreduzimanje mera zaštite životne sredine u Srbiji: pojam, značaj i državna reakcija. U: Kron, L. (ur.) Prestup i kazna: de lege lata et de lege feranda. Beograd, str. 219-235.
- Batrićević, A. (2016) Nacionalni pravni okviri za zaštitu zemljišta u urbanim zonama u Srbiji. Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 35(2) str. 75-91.
- Batrićević, A., Batanjski, V. (2014) Zaštita životinja u Srbiji-kaznenopravni i ekološki aspekti. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Collective Environmental Appeal, Interpone acción de amparo colectivo ambiental. Solicita medida cautelar urgente. Solicita habilitación feria judicial. Available: <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload976.pdf>
- Colon-Rios, Joel (2015). The Rights of Nature and the New Latin American Constitutionalism. *NZJPIIL*, 13, 107.
- Declaration of Legal Rights for the SRKW. Available: <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload839.pdf>
- Evans, Kate, Luana, Harumi (2020). Article: The New Zealand river that became a legal person, *BBC Future, Culture, Worklife and Travel*. (20 March 2020). Available: <https://www.bbc.com/travel/article/20200319-the-new-zealand-river-that-became-a-legal-person>.

- Greene, Natalia. (2011). "The first successful case of the Rights of Nature implementation in Ecuador." *The Global Alliance for the Rights of Nature*. Available: <http://therightsofnature.org/first-ron-case-ecuador>
- Iorns Magallanes, Catherine J. (2018). "From rights to responsibilities using legal personhood and guardianship for rivers." *ResponsAbility: Law and Governance for Living Well with the Earth*, B Martin, L Te Aho, M Humphries-Kil (eds)(Routledge, London & New York, 2019): 216-239.
- Joksić, Ivan, Goran Milojević, and Nada Đuričić. "Međunarodni i nacionalni okviri zaštite životne sredine." *Vojno delo* 71, no. 7 (2019): 131-141.
- Kauffman, Craig M., and Pamela L. Martin. (2012). "How Courts Are Developing River Rights Jurisprudence: Comparing Guardianship in New Zealand, Colombia, and India." *J. ENVTL. L* 547: 547-48.
- Kauffman, Craig M., and Pamela L. Martin. (2018). "Constructing rights of nature norms in the US, Ecuador, and New Zealand." *Global Environmental Politics* 18, no. 4: 43-62.
- Mikić, Vladimir (2012) *Zaštita životne sredine u uporednom ustavnom pregledu*. u: *Ekologija i pravo*, Zbornik radova, Beograd.
- Naturens rettigheder ind i grundloven in Der er et Alternativ 2019. Available: <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload978.pdf>
- Popov, D. (2013) *Načela zaštite životne sredine u dokumentima Ujedinjenih Nacija, Evropske unije i Zakona o zaštiti životne sredine Republike Srbije*. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, vol. 47, br. 2, str. 131-146.
- Rights of Nature and Policy, Laws recognizing RoN in countries around the world are compiled by the UN Harmony with Nature Programme. Available: <http://harmonywithnatureun.org/rightsOfNature/>
- Rights of Nature, Policy Instrument. Available: [https://ipbes.net/policy-support/tools-instruments/rights-nature-ron#:~:text=Rights%20of%20Nature%20\(RoN\)%20is,to%20exist%2C%20thrive%20and%20regenerate..](https://ipbes.net/policy-support/tools-instruments/rights-nature-ron#:~:text=Rights%20of%20Nature%20(RoN)%20is,to%20exist%2C%20thrive%20and%20regenerate..)
- Slavoljub, Popović (1979). *Ostvarivanje zaštite životne sredine u jugoslovenskom samoupravnom sistemu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu. - Niš : Pravni fakultet, Str. 5-47.

CASE-LAW REFERENCES:

- Andersson and Others v. Sweden, no. 29878/09, § ..., 25 September 2014
- Apanasewicz v. Poland, no. 6854/07, § ..., 3 May 2011
- Bor v. Hungary, no. 50474/08, § ..., 18 June 2013
- Brândușe v. Romania, no. 6586/03, § ..., 7 April 2009
- Brincat and Others v. Malta, nos. 60908/11 and 4 others, § ..., 24 July 2014
- Budayeva and Others v. Russia, nos. 15339/02 and 4 others, § ..., ECHR 2008 (extracts)
- Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey, no. 25680/05, § ..., 19 June 2018
- Cordella and Others v. Italy, nos. 54414/13 and 54264/15, § ..., 24 January 2019
- Costel Popa v. Romania, no. 47558/10, § ..., 26 April 2016

Deés v. Hungary, no. 2345/06, § ..., 9 November 2010
Di Caprio and Others v. Italy, no.39742/14 and three other pending applications
Di Sarno and Others v. Italy, no. 30765/08, § ..., 10 January 2012
Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others (communicated case) - 39371/20
Dubetska and Others v. Ukraine, no. 30499/03, § ..., 10 February 2011
Dzemyuk v. Ukraine, no. 42488/02, § ..., 4 September 2014
Elefteriadis v. Romania, no. 38427/05, § ..., 25 January 2011
Fadeyeva v. Russia, no. 55723/00, § ..., ECHR 2005-IV
Florea v. Romania, no. 37186/03, § ..., 14 September 2010
Giacomelli v. Italy, no. 59909/00, § ..., ECHR 2006-XII
Greenpeace Nordic and Others v. Norway (no. 34068/21) Application communicated to the Norwegian Government on 16 December 2021
Grimkovskaya v. Ukraine, no. 38182/03, § ..., 21 July 2011
Guerra and Others v. Italy, 19 February 1998, § ..., Reports of Judgments and Decisions 1998I
Kapa and Others v. Poland, nos. 75031/13 and 3 others, § ..., 14 October 2021
L'Erablière A.S.B.L. v. Belgium, no. 49230/07, § ..., ECHR 2009 (extracts)
López Ostra v. Spain, 9 December 1994, § ..., Series A no. 303-C
M. Özel and Others v. Turkey, nos. 14350/05 and 2 others, § ..., 17 November 2015 M. Özel and Others v. Turkey (revision), nos. 14350/05 and 2 others, § ..., 31 March 2020
Mileva and Others v. Bulgaria, nos. 43449/02 and 21475/04, § ..., 25 November 2010
Öneryıldız v. Turkey [GC], no. 48939/99, § ..., ECHR 2004-XII
Öneryıldız v. Turkey, no. 48939/99, § ..., 18 June 2002
Roche v. the United Kingdom [GC], no. 32555/96, § ..., ECHR 2005-X
Rovshan Hajiyev v. Azerbaijan, nos. 19925/12 and 47532/13, § ..., 9 December 2021
Steel and Morris v. the United Kingdom, no. 68416/01, § ..., ECHR 2005-II
Taşkın and Others v. Turkey, no. 46117/99, § ..., ECHR 2004-X
Tătar v. Romania, no. 67021/01, § ..., 27 January 2009
Verein KlimaSeniorinnen Schweiz et autres c. Suisse (affaire communiquée) - 53600/20
Vides Aizsardzības Klubs v. Latvia, no. 57829/00, § ..., 27 May 2004
Yevgeniy Dmitriyev v. Russia, no. 17840/06, § ..., 1 December 2020